

บุญข้าวสาก บุญข้าวประดับดิน: การสร้างความสัมพันธ์ในเครือญาติ ของคนอีสาน*

Bun Khao Sak and Bun Khao Pra Dub Din: Relationship Building Among Relatives of Esan People

อนันตศักดิ์ พลแก้วเกษ

Anantasak Phonkaewkate

มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด

Roi-et Rajabhat University, Thailand

E-mail: anantasak00@hotmail.co.th

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการสร้างความสัมพันธ์ในเครือญาติของคนอีสานผ่านประเพณีบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก 2) ศึกษาลักษณะความสัมพันธ์ในเครือญาติของคนอีสานผ่านประเพณีบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) เก็บข้อมูลโดยวิธี สัมภาษณ์ การสังเกต และเข้าไปมีส่วนร่วมในสถานที่จริงในประเพณีบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก

ผลการวิจัยพบว่า

1. การสร้างความสัมพันธ์ในเครือญาติของคนอีสานผ่านประเพณีบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก แบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่ 1) การสร้างความสัมพันธ์ผ่านความเชื่อ 2) การสร้างความสัมพันธ์ผ่านพิธีกรรม และ 3) การสร้างความสัมพันธ์ผ่านบทบาทหน้าที่
2. ลักษณะความสัมพันธ์ในเครือญาติของคนอีสานผ่านประเพณีบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ 1) ลักษณะสร้างความสัมพันธ์ในเครือญาติระหว่างผู้ที่มีชีวิตอยู่ 2) ลักษณะสร้างความสัมพันธ์ในเครือญาติระหว่างผู้ที่เสียชีวิตไปแล้ว

คำสำคัญ: บุญข้าวสาก; บุญข้าวประดับดิน; การสร้างความสัมพันธ์ในเครือญาติ; คนอีสาน

*ได้รับบทความ: 7 กันยายน 2564; แก้ไขบทความ: 27 มีนาคม 2565; ตอรับตีพิมพ์: 27 มีนาคม 2565

Received: September 7, 2021; Revised: March 27, 2022; Accepted: March 27, 2022

Abstract

The objective of this article is aimed at studying the system of relationship building among relatives of Esan people by ways of Bun Khao Sak and Bun Khao Pra Dub Din (merit making tradition around the around the ninth month of Thai Lunar Calendar, July to August, for ancestors by creating food plates by banana leaves to put under the big tree). This research is a qualitative type of research. Research tools consist of interviews with local scholars, the ritual observation, and participation in a real place in the tradition of Bun Khao Pra Dab Din and Bun Khao Sak.

The results of the study are found that:

1. Relationship building of Isan people through the tradition of Bun Khao Pra Dab Din and Bun Khao Sak is divided into 3 forms: 1) building relationships through beliefs, 2) building relationships through rituals, and 3) building relationships through roles.

2. Characteristics of kinship relations of Isan people through the tradition of Bun Khao Pradabdin and Bun Khao Sak are divided into 2 types: 1) the relationship building in the relatives between the living people, and 2) the relationship building in the kinship between the dead people.

Keywords: Bun Khao Sak; Bun Khao Pra Dub Din; A System of Relationship Building among Relatives; Esan People

1. บทนำ

สังคมอีสานมีประเพณีวัฒนธรรมที่หลากหลายที่เห็นได้เด่นชัดคือ ฮีตสิบสอง (ประเพณีสิบสองเดือน) กล่าวคือ เดือนอ้าย (เดือนหนึ่ง) ประเพณีบุญเข้ากรรม เดือนยี่ (เดือนสอง) ประเพณีบุญคูณลาน เดือนเจียง (เดือนสาม) ประเพณีบุญข้าวจี เดือนสี่ ประเพณีบุญผะเหวด เดือนห้า ประเพณีบุญตรุษสงกรานต์ เดือนหก ประเพณีบุญบั้งไฟ เดือนเจ็ด ประเพณีบุญซำฮะ (ซำระ) เดือนแปด ประเพณีบุญเข้าพรรษา เดือนเก้า

ประเพณีบุญข้าวประดับดิน เดือนสิบ ประเพณีบุญข้าวสาก เดือนสิบเอ็ด ประเพณีบุญออกพรรษา และเดือนสิบสอง ประเพณีบุญกฐิน ประเพณีทั้งสิบสองของชนอีสานดังกล่าว นับเป็นวัฒนธรรมอันดีงามและล้ำค่าของชาวอีสาน ทำให้สังคมอีสานมีแบบแผนในการทำบุญของแต่ละเดือนในรอบปีที่สำคัญทำให้สังคมอีสานมีความเจริญงอกงามด้านจิตใจ สอดคล้องกับราชบัณฑิตยสถาน (2556, หน้า 1103) ที่ให้ความหมายของวัฒนธรรม หมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงามของสังคม

ความเจริญนั้นแสดงออกได้ด้วยความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติและศีลธรรมอันดีของประชาชน

ชาวอีสานจะทำบุญข้าวประดับดินในแรม 14 ค่ำ เดือน 9 ของทุกปี เพื่ออุทิศส่วนบุญไปให้เปรต และเครื่องญาติที่เสียชีวิตไป โดยการนำข้าวอาหารคาวหวาน ห่อใส่ใบตอง หรือที่เรียกว่า “ห่อข้าวน้อย” ไปวางไว้ตามกำแพงวัดหรือตามต้นไม้ แถบกำแพงวัด เพราะเชื่อว่าเป็นวันที่ยมบาลจะปลดปล่อยดวงวิญญาณเปรตและญาติของตนมารับส่วนบุญ ส่วนบุญข้าวสากชาวอีสานจะทำในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 ของทุกปี โดยจะนำข้าวอาหารคาวหวานห่อด้วยใบตอง แบ่งออกเป็นสองส่วน ส่วนที่หนึ่งจะนำไปถวายพระสงฆ์ ส่วนที่สองจะนำไปถวายพระสงฆ์ให้พระสงฆ์ได้กรวดน้ำใส่ จากนั้นจึงนำไปถวายผีตาแฮกที่ท้องนาของตนที่ปักปรักกราข้าวและน้ำให้อุดมสมบูรณ์ และเพื่ออุทิศส่วนบุญให้กับญาติของตนที่เสียชีวิตไป

คนอีสานใช้ประเพณีบุญข้าวสากและบุญข้าวประดับดิน สร้างความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ ผ่านความเชื่อ พิธีกรรม และบทบาทหน้า สอดคล้องกับพระอำนาจ พุทธวิโส (2559, หน้า 81-95) ศึกษาเปรียบเทียบระบบความสัมพันธ์ในเครือญาติกลุ่มชาติพันธุ์

มิ่งกับกลุ่มสังฆะในพระพุทธศาสนา พบว่าระบบความสัมพันธ์ทางเครือญาติของกลุ่มชาติพันธุ์มิ่ง เป็นกระบวนการจัดระเบียบทางสังคมโดยใช้วิธีการทางความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรมและวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิกภายในกลุ่ม

ชาวมิ่งให้ความสำคัญกับระบบการสืบเชื้อสายผ่านสายโลหิต โดยการสืบเชื้อสายทางบิดาเป็นหลัก ความสัมพันธ์ทางเครือญาติของชาวมิ่ง นอกจากจะเป็นแบบระบบสายโลหิตโดยการสืบทอดโดยตรงจากบิดามารดาและโดยการแต่งงานแล้วยังเป็นเรื่องของการสืบทอดผ่านระบบวัฒนธรรมของความเป็นอัตลักษณ์ทางเครือญาติ ที่กลุ่มผู้นำและผู้นำทางพิธีกรรมสร้างขึ้น

จะเห็นได้ว่า ประเพณีและวัฒนธรรมเป็นสื่อกลางสำคัญที่ในการสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิกภายในเครือญาติของผู้คนในสังคม ประเพณีบุญข้าวประดับดิน และบุญข้าวสากของชาวอีสานเป็นประเพณีที่สำคัญที่ใช้เป็นเครื่องมือในการสืบทอดระบบเครือญาติของชาวอีสาน ประเพณีดังกล่าวทำให้คนอีสานปฏิบัติตนใกล้ชิดสนิทสนม และแสดงความกตัญญูต่อเครือญาติของตน ทั้งที่มีชีวิตอยู่และตายจากไปแล้ว สอดคล้องกับเอกรินทร์ พิงประชา (2558, หน้า 2481-2490) กล่าวว่า เดือนเก้าทำบุญข้าวประดับดินหรือวันห่อข้าวประดับดิน ทำขึ้นเพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ญาติพี่น้อง พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย และเจ้ากรรมนายเวร ส่วนบุญข้าวสากไท่ดำก็มีลักษณะคล้ายกับงานบุญสารทเดือนสิบของสังคมไทย หรือที่เรียกว่าสารทไทย รวมถึงงานบุญสลากภัต จุดประสงค์สำคัญเพื่อเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับญาติผู้ล่วงลับ นัยยะสำคัญดังกล่าว บุญข้าวสากในฐานะพิธีกรรมที่มีบทบาทในการสืบสายโยทางสังคม ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่าประเพณีบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสากมีความสำคัญต่อระบบเครือญาติของคนอีสาน

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการสร้างความสัมพันธ์ในเครือญาติของคนอีสานผ่านประเพณีบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก

2. เพื่อศึกษาลักษณะความสัมพันธ์ในเครือญาติของคนอีสานผ่านประเพณีบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเก็บข้อมูลจากภาคสนาม ด้วยวิธีการสัมภาษณ์ การสังเกต และเข้าไปมีส่วนร่วมในสถานที่จริง สำหรับวิธีดำเนินการวิจัย ได้กำหนดขั้นตอนไว้ดังนี้

1. รูปแบบการวิจัย เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) กล่าวคือ วิเคราะห์การสร้างความสัมพันธ์ในเครือญาติของคนอีสานผ่านประเพณีบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก และวิเคราะห์ลักษณะความสัมพันธ์ในเครือญาติของคนอีสานผ่านประเพณีบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก

2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง โดยกลุ่มประชากร ได้แก่ ประชาชนในภาคอีสานที่เข้าร่วมประเพณีบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสากและกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ประชาชนชาวบ้านในจังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดกาฬสินธุ์ เพื่อเป็นตัวแทนในการให้ข้อมูล

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นแบบสัมภาษณ์ แบบการสังเกต และเข้าไปมีส่วนร่วมในสถานที่จริงในประเพณีบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นการสัมภาษณ์ การสังเกต และเข้าไปมีส่วนร่วมในสถานที่จริงในประเพณีบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก

5. วิเคราะห์ข้อมูล ทำการวิเคราะห์เฉพาะการสร้างความสัมพันธ์ในเครือญาติของคนอีสานผ่านประเพณีบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก และลักษณะความสัมพันธ์ในเครือญาติของคนอีสานผ่านประเพณีบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก นำเสนอข้อมูลด้วยในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive analysis)

4. สรุปผลการวิจัย

การศึกษาระบบการสร้างความสัมพันธ์ในเครือญาติของคนอีสานผ่านประเพณีบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก พบว่า มีการสืบทอดระบบการสร้างความสัมพันธ์ในเครือญาติ ปรากฏ 2 รูปแบบ ได้แก่ ระบบการสร้างความสัมพันธ์เครือญาติกับคนที่ยังมีชีวิต และระบบการสร้างความสัมพันธ์เครือญาติกับผู้เสียชีวิตแล้ว รายละเอียดดังนี้

1. การสร้างความสัมพันธ์ในเครือญาติของคนอีสานผ่านประเพณีบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก

1.1 สร้างความสัมพันธ์ผ่านความเชื่อ เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ทำคนอีสานเกิดการสร้างความสัมพันธ์ในเครือญาติ โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องประเพณีบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก เพราะคนอีสานเชื่อว่าการทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลในประเพณีบุญข้าวประดับดิน กล่าวคือ วันแรม 14 ค่ำ

เดือน 9 ของทุกปี และบุญข้าวสากในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 ของทุกปี เป็นวันที่ยมบาลปลดปล่อยดวงวิญญาณของเปรต สัมภเวสี และผีที่เป็นญาติของตนมารับส่วนบุญที่ญาติจะอุทิศไปให้ ฉะนั้นชาวอีสานจึงนิยมทำบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสากไม่เคยขาด โดยการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นจวบจนปัจจุบัน และการทำบุญดังกล่าวเป็นการสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติมิให้ขาด ทั้งที่เป็นเครือญาติที่ยังมีชีวิตอยู่และเครือญาติที่เสียชีวิตไปแล้วให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นไป

1.2 สร้างความสัมพันธ์ผ่านพิธีกรรมระบบการสร้างความสัมพันธ์เครือญาติที่ยังมีชีวิตอยู่เป็นการสร้างความสัมพันธ์ผ่านประเพณีวัฒนธรรมอันล้ำค่าของคนอีสาน กล่าวคือ การสร้างความสัมพันธ์ผ่านประเพณีบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก บุญข้าวประดับดินของชาวอีสาน จัดขึ้นในวันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 ของทุกปี ส่วนบุญข้าวสากจะทำขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 ของทุกปี ก่อนจะถึงวันประกอบพิธีในประเพณีบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก ชาวบ้านจะจัดเตรียมอาหาร ผลไม้ พืชผัก เผือก มัน ประเภทต่างๆ ตามที่หาได้ในบริบทของชาวบ้านแต่ละพื้นที่ ได้แบ่งลักษณะการทำบุญประข้าวประดับดิน แบ่งเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

1.2.1 วันแรม 13 ค่ำ เดือน 9 ชาวบ้านจะเตรียมข้าวต้ม ขนม อาหารคาว-หวาน หมาก พลุ และบุหรีไว้ 4 ส่วน ส่วนที่ 1 เลี้ยงดูกันภายในครอบครัว ส่วนที่ 2 แจกให้ญาติพี่น้อง ส่วนที่ 3 อุทิศให้ญาติที่ตายไปแล้ว และส่วนที่ 4 นำไปถวายพระสงฆ์

1.2.2 วันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 ชาวบ้านจะไปวัดตั้งแต่เวลาตี 4 เพื่อนำสิ่งของที่เตรียมไว้จัดใส่ กระถาง หรือเย็บเป็นห่อเหมือนข้าวสากไปวางอุทิศส่วนกุศลตามที่ต่างๆ ซึ่งการวางแบบนี้ เรียกว่า “การวางห่อข้าวน้อย” แต่หากเป็นการนำไปวางในวัด จะเรียกว่า “การยาย” (วางเป็นระยะๆ) ห่อข้าวน้อย ซึ่งเวลานำไปวาง จะพากันไปทำอย่างเงียบๆ ไม่มีการตีฆ้อง ตีกลองแต่อย่างใด

1.2.3 หลังจากวางเสร็จแล้ว ชาวบ้านจะกลับบ้านเพื่อเตรียมอาหารทำบุญที่วัดอีกครั้งหนึ่งในตอนเช้า เมื่อพระสงฆ์ฉันเช้าเสร็จก็จะเทศน์ฉลองบุญข้าวประดับดิน ต่อจากนั้นชาวบ้านจะนำปัจจัยไทยทานถวายแด่พระสงฆ์ เมื่อพระสงฆ์ให้พรเสร็จ ชาวบ้านที่มาทำบุญก็จะกรวดน้ำ อุทิศส่วนกุศลไปให้ญาติผู้ล่วงลับไปแล้วทุกๆ คน (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดร้อยเอ็ด, 2562)

1.3 สร้างความสัมพันธ์ผ่านบทบาทหน้าที่คนอีสานสร้างความสัมพันธ์ในเครือญาติผ่านบทบาทหน้าที่ จำแนกออกเป็น 2 รูปแบบ ดังนี้ บทบาทหน้าที่ในฐานะญาติที่ยังมีชีวิตอยู่ที่จะกระทำต่อญาติที่ยังมีชีวิตอยู่ และบทบาทหน้าที่ในฐานะญาติที่ยังมีชีวิตอยู่ที่จะกระทำต่อญาติที่เสียชีวิตไปแล้ว โดยบทบาทหน้าที่ในฐานะญาติที่ยังมีชีวิตอยู่ที่จะกระทำต่อญาติที่ยังมีชีวิตอยู่ คนอีสานจะนิยมนำสิ่งของ อาหาร ผลไม้ชนิดต่างๆ ไปมอบแก่ญาติผู้ใหญ่ของตนเพื่อจัดเตรียมทำบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก โดยจะนำสิ่งของ อาหาร ผลไม้ชนิดต่างๆ ไปมอบแก่ญาติในวันแรม 13 ค่ำ เดือน

9 ของทุกปี เพื่อเตรียมทำบุญข้าวประดับดินในวันแรม 14 ค่ำ ของทุกปี และจะนำสิ่งของ อาหาร ผลไม้ชนิดต่างๆ ไปมอบแก่ญาติของตนในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 10 ของทุกปี เพื่อเตรียมทำบุญข้าวสากในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 ของทุกปี ซึ่งคนอีสานได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน ลักษณะการปฏิบัติดังกล่าว เป็นการแสดงให้เห็นถึงการสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติของชาวอีสานอย่างแน่นแฟ้น โดยไม่มีวันจะเลือนหาย

2. ลักษณะความสัมพันธ์ในเครือญาติของคนอีสานผ่านประเพณีบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก

2.1 ลักษณะสร้างความสัมพันธ์ในเครือญาติระหว่างผู้ที่มีชีวิตอยู่ ลักษณะการสร้างความสัมพันธ์ในเครือญาติที่ยังมีชีวิตของคนอีสานผ่านบุญข้าวประดับดิน หลังจากที่ชาวบ้านได้จัดเตรียมข้าวต้ม ขนม อาหารคาว-หวาน หมาก พลุ บุหรี่ และผลไม้ชนิดต่างๆ ไว้เรียบร้อยแล้ว วันแรม 13 ค่ำ เดือน 9 ตอนเช้า ชาวบ้านจะนำสิ่งของต่างๆ ที่กล่าวข้างต้นใส่ ตะกร้า หรือภาชนะอื่นๆ นำพาลูกหลานไปบ้านญาติผู้ใหญ่ตามสายโลหิตตามลำดับเครือญาติหรือตามที่สะดวก เพื่อนำสิ่งของต่างๆ ที่จัดเตรียมไว้ไปมอบให้กับญาติ จะได้แจกจ่ายแก่คนอื่นๆ อีกต่อไป หรือนำไปทำอาหารถวายพระสงฆ์ และนำไปทำเป็นห่อข้าวน้อยต่อไป เมื่อไปถึงบ้านญาติจะมีการพูดคุยกันฉันญาติมิตร และนำลูกหลานแต่ละคนแก่ญาติผู้ใหญ่ การแสดงออกลักษณะนี้ เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญู การแสดงถึงการสืบสานสายโลหิต และที่สำคัญคือการสืบทอดระบบเครือญาติที่ยังมีชีวิตของชาว

อีสาน ผ่านประเพณีบุญข้าวประดับดิน

วิธีการเตรียมสิ่งของต้อนรับเครือญาติผ่านบุญข้าวประดับดิน ขณะเดียวกันการเตรียมสิ่งของต้อนรับเครือญาติ กอปร พลแก้วเกษ (2562) สัมภาษณ์กล่าวว่า ชาวบ้านจะเตรียมสิ่งของต่างๆ ไว้เพื่อต้อนรับญาติที่มาเยือนดังนี้ ด้ายขาวสำหรับผูกแขน (ฝ่ายผูกแขน) ข้าวเหนียว อาหารคาวหวาน เผือก มันชนิดต่างๆ ผลไม้ชนิดต่างๆ และอื่นๆ ตามที่สามารถจัดเตรียมไว้ได้ เมื่อลูกหลานญาติพี่น้องมาถึง จะเชิญให้ทานข้าวก่อน (บางคนก็ทานบางคนก็ทานมาแล้วเนื่องจากไปบ้านญาติหลายบ้านอาจจะทานมาจากบ้านญาติคนอื่น) เสร็จแล้วจะนั่งคุยกันถามไถ่ถึงญาติพี่น้องที่ไม่ได้มา และถามถึงการประกอบอาชีพหรือการดำรงชีพเป็นอย่างไรบ้าง จากนั้นก็นำด้ายขาวมาผูกแขนรับขวัญลูกหลานที่มาเยือน แล้วจึงจัดเตรียมข้าวของต่างๆ ที่เตรียมไว้ใส่ตะกร้าที่ลูกหลานญาติพี่น้องเตรียมมา กลับไปบ้านเพื่อนำไปทำบุญหรือแจกจ่ายคนอื่นๆ ต่อไป กระบวนการในการดำเนินกิจกรรมตามประเพณีวัฒนธรรมดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงการสร้างความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นของระบบเครือญาติที่ยังมีชีวิตของอีสาน ผ่านประเพณีบุญข้าวประดับดินในเดือน 9 ของทุกๆ ปี สืบทอดมาจากอดีตจวบจนปัจจุบัน ลักษณะการสร้างความสัมพันธ์ในเครือญาติผ่านบุญข้าวสากของคนอีสาน จะทำในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 10 ของทุกปี เอกรินทร์ พึ่งประชา (2558, หน้า 2481-2490) กล่าวว่า มูลเหตุที่ทำให้เกิดบุญข้าวสากนั้นมีความสัมพันธ์กับพุทธศาสนามีตำนานเล่าว่า บุตรภุมณีสู้หนึ่งเมื่อพ่อสิ้นชีวิตแล้ว แม่ได้หาภรรยาให้แต่ไม่มีบุตรด้วยกัน แม่จึงหาหญิงอื่น

ให้เป็นภรรยาอีกคนหนึ่ง ต่อมาเมียน้อยมีลูก เมียหลวง
อิจฉาจึงคิดฆ่าเมียน้อยและลูก ก่อนตายเมียน้อย
คิดอาฆาตเมียหลวง ชาติต่อมาทั้งสองเกิดเป็นสัตว์
ชนิดต่างๆ และอาฆาตเช่นฆ่ากันเรื่อยมา จนชาติ
สุดท้าย ฝ่ายหนึ่งเกิดเป็นคน อีกฝ่ายหนึ่งเกิดเป็น
ยักษ์ณี ยักษ์ณีจองเวรได้มากินลูกของผู้เป็นคนถึง
สองครั้ง พอกำเนิดลูกคนที่สามยักษ์ณีจะตามมากินอีก
หญิงคนนั้นพร้อมลูกและสามี จึงหนีไปพึ่งพระพุทธเจ้า
ณ เขตวันมหารัชมงคล พระพุทธเจ้าได้เทศนาให้ทั้ง
สองเลิกจองเวรกัน และโปรดให้ทางยักษ์ณีไปอยู่
ตามหัวไร่ปลายนา นางยักษ์ณีมีความรู้เกณฑ์
เกี่ยวกับฝนและน้ำดี ชาวเมืองนับถือมากจึงได้นำ
อาหารไปส่งอย่างบริบูรณ์ นางยักษ์ณีจึงนำอาหาร
เหล่านั้นไปถวายเป็นสลากภัตแด่พระสงฆ์วันละ
แปดที่เป็นประจำ คนไท่ด่าน รวมทั้งคนอีสานจึง
ยึดถือเป็นประเพณีถวายสลากภัตหรือบุญข้าวสาก
สืบต่อมา

ลักษณะการสืบสานระบบเครือญาติผ่าน
บุญข้าวสากนั้น จะมีวิธีการและขั้นตอนคล้ายๆ กับ
บุญข้าวประดับดิน กล่าวคือ การจัดเตรียมสิ่งของ
ต่างๆ เหมือนกันกับการทำบุญข้าวประดับดิน
แต่จะเตรียมมากกว่าเดิมเนื่องจากชาวบ้านอีสาน
เชื่อว่าเป็นบุญใหญ่ เรียกกันว่า “ห่อข้าวใหญ่หรือ
ข้าวสาก” ทองพูล คำอาษา (2562) สัมภาษณ์
กล่าวว่า การจัดเตรียมสิ่งของต่างๆ สำหรับทำบุญ
ข้าวสากจะเตรียมมากกว่าบุญข้าวประดับดิน
เพราะชาวอีสานจะให้ความสำคัญกับการทำบุญ
ข้าวสากมาก สืบเนื่องจาก บุญข้าวสากจัดทำขึ้นใน
เดือน 10 ซึ่งเป็นฤดูทำนาโดยส่วนใหญ่ชาวบ้านจะ
ทำนาเสร็จเรียบร้อยแล้ว กอปรกับข้าวในนา

จะสมบูรณ์แตกกอสวยงามเต็มที่แล้ว ในท้องทุ่งนา
จะเต็มไปด้วยน้ำ ข้าวเขียวขจี ปลาในท้องทุ่งนาก็จะ
ตัวใหญ่พอที่จะจับมาทำอาหารได้ ชาวบ้านที่เป็น
ผู้ชายจะพากันไปหาปลาตามทุ่งนา ส่วนผู้หญิง
จะพากันไปเก็บพืชผัก ผลไม้ เพื่อถนอมชนิดต่างๆ
เพื่อเตรียมนำมาทำบุญวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10

ลักษณะการสืบสานระบบเครือญาติผ่าน
บุญข้าวสากนั้น สีดา จันทะรัตน์ (2562) สัมภาษณ์
กล่าวว่า ชาวบ้านจะทำวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 10 ของ
ทุกปี ตอนเช้าชาวบ้านจะพากันไปเยี่ยมญาติ
พี่น้องตามสายโลหิตของตน โดยส่วนมากจะไปให้
ครบทุกบ้านเพราะเชื่อว่าเป็นบุญใหญ่ ขณะที่บุญ
ข้าวประดับดินอาจจะไปไม่ครบทุกบ้านของญาติ
ชาวบ้านจะนำสิ่งของต่างๆ ที่สามารถจัดหาได้เช่น
เดียวกับบุญข้าวประดับดิน นอกจากนี้ยังเป็นการ
ไปขอพรจากญาติผู้ใหญ่ในรอบปี การปฏิบัติตาม
ประเพณีวัฒนธรรมดังกล่าว เป็นการสร้างความ
สัมพันธ์ในระบบเครือญาติที่มีชีวิตของคนอีสาน
เป็นอย่างดี ซึ่งถือได้ว่าเป็นวัฒนธรรมอันดีงามและ
ล้ำค่าของคนอีสาน

วิธีการเตรียมสิ่งของต้อนรับเครือญาติผ่าน
บุญข้าวสาก มีลักษณะเหมือนกันกับการจัดเตรียม
ในบุญข้าวประดับดิน เพียงแต่มีการจัดเตรียม
มากกว่าเดิม เนื่องจากญาติพี่น้องจะมากกว่าเดิม
ดาร์ณี โคตรคำ (2562) สัมภาษณ์ กล่าวว่า บุญข้าว
สากเป็นบุญใหญ่ประจำปีลูกหลานจะมาเกือบ
ทุกคน เว้นแต่บางคนอาจมีภารกิจที่ต้องทำไม่
สามารถมาได้ ก่อนถึงวันทำบุญข้าวสากหนึ่งวัน
กล่าวคือ วันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 10 ชาวอีสานจะถือว่า
เป็นการรวมญาติหลังจากที่ได้รวมญาติในช่วง

สงกรานต์มาแล้วครั้งหนึ่ง แต่จะมีลักษณะพิเศษมากกว่าสงกรานต์คือมีเวลาจำกัด แค่เช้าวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 10 เพียงวันเดียว บรรยากาศของเช้าวันนี้จะอบอุ่นต้นเต็นไปด้วยรอยยิ้มที่เบิกบานของผู้มาเยือนและผู้ต้อนรับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำสิ่งของต่างๆ มาแลกเปลี่ยนกัน และการขอพรจากญาติผู้ใหญ่ ตลอดจนการได้รับพรอันประเสริฐจากปู่ ย่า ตา ยาย เป็นบรรยากาศที่สร้างความสุขได้มากที่สุด

จะเห็นได้ว่าพิธีกรรมหรือกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นก่อนวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 หรือ บุญข้าวสาก เป็นพิธีกรรมที่สร้างระบบความสัมพันธ์ของเครือญาติของคนอีสานได้เป็นดี มีความสุขเต็มเปี่ยม ไปด้วยความรักความผูกพัน ความห่วงใยในสายสัมพันธ์ของเครือตามสายโลหิตของตน

2.2 ลักษณะสร้างความสัมพันธ์ในเครือญาติระหว่างผู้ที่มีชีวิตอยู่กับผู้ที่เสียชีวิตแล้ว การทำบุญข้าวประดับดินนั้น ชาวบ้านจะประกอบพิธีในวันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 ของทุกปี โดยชาวบ้านจะนำข้าวปลา อาหารคาว-หวาน ผลไม้ หมาก พลุ บุหรี่ มาห่อด้วยใบตอง และทำเป็นห่อเล็กๆ ก่อนจะนำไปวางตามโคนต้นไม้ใหญ่หรือตามพื้นดินบริเวณรอบๆ เจดีย์ โบสถ์ ศาลาการเปรียญและรอบกำแพงวัด โดยการทำบุญข้าวประดับดินนี้ ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติผู้เสียชีวิตไปแล้ว รวมถึงอุทิศส่วนกุศลให้กับสัตว์นรก หรือเปรต ขณะเดียวกันการทำบุญในประเพณีบุญข้าวประดับดิน ยังถือว่าเป็นการให้ทานแก่ผู้ยากไร้ รวมทั้งสัตว์ที่ไม่มีเจ้าของด้วย เพราะการวางอาหารไว้ที่พื้น ทำให้สัตว์เหล่านั้น

สามารถเข้ามากินอาหารหลังจากผู้ทำบุญกลับไป ส่วนบุญข้าวสากชาวบ้านจะประกอบพิธีในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 ของทุกปี ชาวบ้านจะนำสิ่งของคล้ายๆ กับบุญข้าวประดับดินแต่ต่างวาระกัน กล่าวคือ ข้าวปลา อาหารคาว-หวาน ผลไม้ หมาก พลุ บุหรี่ มาห่อด้วยใบตอง และทำเป็นห่อยาวสุดลายใบตอง ดังที่เอกรินทร์ พิงประชา (2558, หน้า 2481-2490) กล่าวว่า บุญข้าวสาก อุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับเช่นกัน ชาวบ้านจะทำกรวยดอกไม้ ดอกห่อเป็นชะลอมใส่อาหารและผลไม้ เขียนชื่อผู้ล่วงลับและนำไปถวายพระที่วัด สอดคล้องกับพระอธิการชัยรัตน์ ญาณวีโร (2553, หน้า 52) กล่าวว่า บางท้องถิ่นจะมีการทำข้าวสากหรือสลาก ภัตนี้ เป็นลักษณะห่อด้วยใบตองกล้วย เอาไม้กลัดหัวกลัดท้ายมีรูปลักษณะคล้ายๆ กลีบข้าวต้ม แต่ไม่พับสันตองเหมือนการห่อข้าวต้ม แล้วเย็บติดกันเป็นชุดๆ ภายในห่อนั้น บางห่อบรรจุหมาก พลุ บุหรี่ ข้าวต้ม ข้าวสาร ปลา เนื้อ เป็นต้น ซึ่งแต่ละห่อนั้นไม่ซ้ำกัน แล้วนำไปแขวนห้อยไว้ตามต้นไม้หรือรั้วบริเวณวัด ในตอนเช้าดึกของวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 เสร็จแล้วจะมีการตีโปง กลองฆ้อง ระฆังเป็นสัญญาณป่าวร้องให้เปรตมารับเอา พิธีกรรมเช่นนี้เรียกว่าแจกข้าวสาก หลังจากนั้นเป็นเรื่องของชาวบ้านที่จะเก็บคืนมา ในบางที่มีการแย่งกันเป็นที่สนุกสนาน ซึ่งตอนนี้เรียกว่า “ชิงเปรต” หรือแย่งข้าวสาก โดยมีความเชื่อท้องถิ่นที่ผู้เฒ่าผู้แก่ได้เล่าให้ฟังว่า ผู้ใดแย่งข้าวสากจากแดนเปรตมากินจะเป็นคนที่อ้วนท้วนสมบูรณ์ ปราศจากโรคหรือพยาธิต่างๆ ใบตองที่ห่อข้าวสาก ก็นำเอามาเก็บไว้ตามไร่นาดากกล้า (สถานที่เพาะข้าวกล้าก่อนปักดำ)

เชื่อว่าจะทำให้ข้าวกล้าในนาอุดมสมบูรณ์ดี ฉะนั้น การทำบุญข้าวสาก จึงเป็นช่วงที่กำลังอุดมสมบูรณ์ บริบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร

จะเห็นว่าลักษณะการปฏิบัติดังกล่าว เป็น ระบบการสร้างความสัมพันธ์ในเครือญาติที่เสียชีวิต แล้ว เพื่อไม่ให้ตัดขาดจากระบบเครือญาติ

ลักษณะการสร้างความสัมพันธ์ในเครือ ญาติผ่านบุญข้าวประดับดิน ชาวบ้านจะประกอบ พิธีในวันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 ของทุกปี ชาวบ้าน จะใช้ศาสนาเป็นสะพานเชื่อมระหว่างญาติที่ยังมี ชีวิตอยู่กับญาติที่ตายไปแล้ว ผ่านพิธีกรรมทาง พระพุทธศาสนา และประเพณีบุญข้าวประดับดิน ในฮีตสิบสองของชาวอีสาน กล่าวคือ ชาวบ้านนำ อาหารคาวหวานไปทำบุญเพื่อประกอบพิธีที่วัด โดยการถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ตามประเพณี หลังจากนั้นชาวบ้านก็จะนำห่อข้าวน้อยหรือห่อ ข้าวประดับดินไปวางไว้ที่ต่างๆ ในบริเวณวัด เพื่อกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลไปให้ญาติที่เสียชีวิต ไปแล้ว บางพื้นที่จะนำห่อข้าวน้อยหรือห่อข้าวประดับดิน ไปวางไว้ตามพื้นที่ต่างๆ ภายในวัด เป็นต้นว่า ไตรัมไม้ กำแพงวัด ข้างอุโบสถ ข้างศาลา การเปรียญ เป็นต้น ตอนดึกของคืนวันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 ประมาณตี 2 ถึงตี 5 พอเข้ามาจึงนำ ภัตตาหารที่เตรียมไว้ไปถวายพระสงฆ์ ถือว่าเสร็จ พิธีในการทำบุญข้าวประดับดิน

พื้นที่อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด จะนำ ภัตตาหารไปถวายพระสงฆ์ก่อน หลังจากนั้นจึงจะ นำห่อข้าวน้อยไปกรวดน้ำอุทิศกุศลให้แก่ญาติที่เสียชีวิตไป เนา พลแก้วเกษ (2562) สัมภาษณ์ กล่าวว่า การทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ญาติในประเพณีบุญ

ข้าวประดับดินของอำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด จะทำตอนเช้าของวันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 ของทุกปี ตอนเช้าจะนำภัตตาหารไปถวายพระสงฆ์ก่อน หลังจากทำพิธีสงฆ์เสร็จจึงจะนำห่อข้าวที่เตรียมมา ไปกรวดน้ำเพื่ออุทิศให้ญาติที่เรียกว่าห่อข้าวประดับดิน จากนั้นก็กลับบ้านตามปกติถือเป็นการ เสร็จสิ้นในการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธ ศาสนา พิธีกรรมตามประเพณีบุญข้าวประดับดิน

การปฏิบัติตามฮีตเดือนเก้า กล่าวคือการ ประกอบพิธีทำบุญข้าวประดับดินดังกล่าว คือ ลักษณะการสืบสานระบบเครือญาติผ่านบุญข้าวประดับดิน ตามสายโลหิตถึงแม้ญาติจะเสียชีวิต ไปแล้ว แต่ชาวอีสานก็ยึดถือตามคำสอนทาง พระพุทธศาสนา เชื่อว่าการกระทำลักษณะดังกล่าว จะสามารถสื่อถึงดวงวิญญาณของญาติ ให้รับรู้ได้ ว่าพวกเขายังระลึกถึงญาติของเขาตลอด เมื่อถึงวัน แรม 14 ค่ำ เดือน 9 ของทุกปี ชาวอีสานจะทำบุญ ตามประเพณีต่อกันมาจวบจนปัจจุบัน

ลักษณะการสร้างความสัมพันธ์ในเครือ ญาติผ่านบุญข้าวสาก ชาวอีสานจะประกอบพิธีใน วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 ของทุกปี ชาวบ้านจะนำ ข้าวปลาอาหารไปถวายพระสงฆ์ในตอนเช้า และนำ ห่อข้าวสากถวายพระสงฆ์ในตอนเพลพร้อมด้วย ภัตตาหาร เพื่อประกอบพิธีทำข้าวสาก (สลากภัต) ดังที่ สังข์ ศรีหลัก (2562) สัมภาษณ์ กล่าวว่า การ ทำพิธีบุญข้าวสากของชาวอีสาน เป็นการทำบุญ ตามฮีตสิบสองของชนอีสานในเดือน 10 เมื่อถึงเช้า วันเพ็ญเดือน 10 ของทุกปี ตอนเช้าชาวบ้าน จะเตรียมข้าวปลาอาหารตามที่แต่ละคนหามาได้ ไปทำบุญถวายพระสงฆ์ บุญข้าวสากถือเป็นการ

ทำบุญใหญ่ประจำปีอีกครั้งหนึ่ง ชาวบ้านจะให้ความสำคัญมาก เพราะเชื่อว่ายมบาลจะปล่อยวิญญาณญาติของตนมารับส่วนบุญที่ญาติจะอุทิศไปให้ ฉะนั้นชาวบ้านจึงทำบุญเกือบทุกหลังคาเรือน หลังจากทำบุญในเช้าเสร็จชาวบ้านนำอาหารไปถวายพระสงฆ์อีกครั้งในตอนเพล และจะนำห่อข้าวสากไปด้วย ชาวบ้านจะนำห่อข้าวสากไป 2 ชุด ชุดที่ 1 จะนำไปรวมกันในภาชนะที่ทางวัดจัดเตรียมไว้ เพื่อนำไปถวายพระสงฆ์เพื่อให้พระสงฆ์กรวดน้ำลงในห่อข้าวสาก ชุดที่ 2 จะเก็บไว้กับตนก่อน หลังจากพระสงฆ์ฉันเพลเสร็จ จะเริ่มประกอบพิธีถวายข้าวสาก

การประกอบพิธีทำบุญข้าวสาก ชาวบ้านจะทำสลากให้พระสงฆ์จับสลากในสลากจะมีชื่อของคนไปทำบุญสลากละหนึ่งชื่อ ถ้าพระสงฆ์รูปใดจับสลากได้ตรงกับชื่อของใคร ชาวบ้านก็จะนำสิ่งของต่างๆ ที่เตรียมไปถวายพระสงฆ์รูปนั้นๆ เมื่อครบทุกรูปแล้วพระสงฆ์จะให้พรอนุโมทนาเป็นภาษาบาลีและกรวดน้ำตามลำดับ จากนั้นชาวบ้านจะนำห่อข้าวสากทั้ง 2 ชุดที่เตรียมมาลงจากศาลาการเปรียญ เพื่อนำไปกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติที่เสียชีวิตไปแล้ว โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนที่ 1 จะนำไปกรวดน้ำภายในวัดเพื่ออุทิศให้แก่ญาติของตน ส่วนที่ 2 จะนำไปที่ทุ่งนาเพื่อนำไปถวายแก่ผีตาแฮก (ผีที่รักษานา) เพราะเชื่อว่าผีตาแฮกจะช่วยให้ดลบันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล เป็นเสร็จพิธีทำบุญข้าวสาก

ลักษณะการทำพิธีบุญข้าวสากของคนอีสานดังกล่าว เป็นลักษณะการสืบสานระบบเครือญาติผ่านบุญข้าวสากของคนอีสาน ถึงแม้ญาติ

จะเสียไปกี่ปี ชาวอีสานก็ไม่ตัดสายสัมพันธ์ในเครือญาติ ยังมีการสืบทอดประเพณีดังกล่าวจากอดีตจนถึงปัจจุบัน นับว่าเป็นวัฒนธรรมที่สืบสานความสัมพันธ์ในเครือญาติได้เป็นอย่างดี เพราะระบบเครือญาติเป็นสิ่งที่สำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ โดยเฉพาะคนอีสานสามารถสืบสานและสืบทอดระบบเครือญาติผ่านประเพณีและวัฒนธรรมดังกล่าว

5. อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาการสร้างความสัมพันธ์เครือญาติของคนอีสานผ่านประเพณีบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสากสามารถอภิปรายผลเพิ่มเติมในประเด็นต่อไปนี้

การสร้างความสัมพันธ์ในเครือญาติของคนอีสานผ่านประเพณีบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก สามารถแบ่งเป็น 3 รูปแบบ ดังนี้ 1) สร้างความสัมพันธ์ผ่านบทบาทหน้าที่ 2) สร้างความสัมพันธ์ผ่านพิธีกรรม และ 3) สร้างความสัมพันธ์ผ่านบทบาทหน้าที่ สอดคล้องกับพระอำนาจ พุทธิวิโส (2559, หน้า 81-95) ศึกษาเปรียบเทียบระบบความสัมพันธ์ในเครือญาติกลุ่มชาติพันธุ์ม้งกับกลุ่มสังฆะในพระพุทธศาสนา พบว่า ระบบความสัมพันธ์ทางเครือญาติของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง เป็นกระบวนการจัดระเบียบทางสังคมโดยใช้วิธีการทางความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรมและวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิกภายในกลุ่ม

ลักษณะความสัมพันธ์ในเครือญาติของคนอีสานผ่านประเพณีบุญข้าวประดับดินและบุญ

ข้าวสากแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ ดังนี้

1. ลักษณะสร้างความสัมพันธ์ในเครือญาติระหว่างผู้ที่มีชีวิตอยู่ คนอีสานจะนิยมนำสิ่งของอาหาร ผลไม้ชนิดต่างๆ ไปมอบแก่ญาติในวันแรม 13 ค่ำ เดือน 9 ของทุกปี เพื่อเตรียมทำบุญข้าวประดับดินในวันแรม 14 ค่ำ ของทุกปี และจะนำสิ่งของอาหาร ผลไม้ชนิดต่างๆ ไปมอบแก่ญาติของตนในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 10 ของทุกปี เพื่อเตรียมทำบุญข้าวสากในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 ของทุกปี ซึ่งคนอีสานได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน ลักษณะการปฏิบัติดังกล่าว เป็นการแสดงให้เห็นถึงการสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติของชาวอีสาน สอดคล้องกับเอกรินทร์ พิงประชา (2558, หน้า 2481-2490) กล่าวว่า เดือนสิบบุญข้าวสาก อุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับเช่นกัน ชาวบ้านจะทำกรวยไม้ตอกห่อเป็นชะลอมใส่อาหารและผลไม้ เขียนชื่อผู้ล่วงลับและนำไปถวายพระที่วัด

2. ลักษณะสร้างความสัมพันธ์ในเครือญาติระหว่างผู้ที่เสียชีวิตไปแล้ว ชาวอีสานจะทำบุญข้าวประดับดินในวันแรม 14 ค่ำ ของทุกปี และทำบุญข้าวสากในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 ของทุกปี โดยการนำห่อข้าวสากไปถวายพระสงฆ์เพื่ออุทิศส่วนบุญไปให้ญาติที่เสียชีวิตไปแล้ว ลักษณะการปฏิบัติดังกล่าว เป็นการแสดงให้เห็นถึงการสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่เสียชีวิตไปแล้วของชาวอีสาน สอดคล้องกับเอกรินทร์ พิงประชา (2558, หน้า 2481-2490) กล่าวว่า เดือนเก้าบุญข้าวประดับดิน เดือนเก้าทำบุญข้าวประดับดินหรือวันห่อข้าวประดับดิน ตรงกับวันแรม 15 ค่ำ เดือน 9 เครื่องเช่นประกอบด้วยข้าวสารอาหารแห้ง

รวมกันแล้วห่อไปถวายพระที่วัด เพื่ออุทิศให้ญาติพี่น้อง พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย และเจ้ากรรมนายเวรที่ล่วงลับไปแล้ว พอถึงวันแรม 12 ค่ำ เดือน 9 ชาวบ้านจะจัดเตรียมอาหารคาวหวาน ผลไม้ พร้อมทั้งหมากพลู ห่อด้วยใบตองใส่ในกระทงเพื่อนำไปวางไว้ที่ใดที่หนึ่งในบริเวณวัด พร้อมจุดเทียนบอกกล่าวให้ผู้ล่วงลับไปแล้วได้มารับเอาอาหารหวานคาวต่อจากนั้นเตรียมสิ่งของต่างๆ ไปใส่บาตรและถวายทานแด่พระสงฆ์ ฟังเทศน์และกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว

ความเชื่อมโยงระหว่างวิถีอีสานกับพระพุทธศาสนาในระบบเครือญาติผ่านบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก คนอีสานส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา ดังนั้นประเพณีทั้งสองเดือนหรือฮีตสิบสอง จึงยึดถือปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ทานถือเป็นหลักธรรมเบื้องต้นของการเข้าถึงหรือปฏิบัติตามหลักธรรมในหัวข้ออื่นๆ ทางพระพุทธศาสนา ประเพณีบุญบุญข้าวประดับดินเป็นประเพณีตามฮีตเดือนเก้าของฮีตสิบสอง และประเพณีบุญข้าวสากเป็นประเพณีตามฮีตเดือนสิบของฮีตสิบสองของชาวอีสาน และประเพณีทั้งสองนี้ได้เชื่อมโยงระหว่างพระพุทธศาสนากับวิถีอีสานในการสืบสานระบบเครือญาติอย่างแน่นแฟ้น ทั้งญาติที่ยังมีชีวิตอยู่และญาติที่เสียชีวิตไปแล้วไม่ให้ตัดขาดกัน ซึ่งเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสายโลหิตเป็นห่วงโซ่ระหว่างญาติๆ ตามสายเลือดให้เกิดความรัก ความสัมพันธ์ ความห่วงใย เป็นสายใยแห่งผูกมัดจิตใจของญาติพี่น้อง ให้เกิดการสร้างระบบความสัมพันธ์ในเครือญาติของคนอีสานที่ดี

งามตามประเพณีวัฒนธรรมที่สำคัญเป็นการความเชื่อมโยงระหว่างวิถีอีสานกับพระพุทธศาสนา สอดคล้องกับ (พระอธิการชัยรัตน์ ญาณวีโร, 2553, หน้า 60) กล่าวว่า ประเพณีบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสากของชาวอีสาน จะมีพิธีกรรมและวัตถุประสงค์ หรือวิธีการทำบุญมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันมาก เพราะเป็นการทำบุญในพระพุทธศาสนา และเป็นการถวายเป็นผลผลิตทางการเกษตรของตน

พลวัตของบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก ความเปลี่ยนแปลงของประเพณีบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสากในยุคปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปหลายอย่างตามสภาพแวดล้อม ดังนี้

1. การจัดเตรียมสิ่งของต่างๆ ที่จะทำบุญทั้งสองประเภท เดิมที่ชาวบ้านจะไปแสวงหาตามท้องไร่ท้องนา เช่น หัวมันประเภทต่างๆ จะไปขุดตามโคกตามป่าในหัวไร่ปลายนา พร้อมทั้งผลไม้ประเภทต่างๆ ปลา กบ เขียด หรืออาหารทุกอย่างจะสามารถหาได้ตามท้องนา ปัจจุบันสิ่งของเกือบทุกอย่างที่กล่าวข้างต้น ชาวบ้านจะไปหาซื้อตามตลาดเกือบทุกอย่าง เนื่องจากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปบางอย่างไม่สามารถหาได้ตามท้องนา

2. การทำห่อข้าวประดับดินและห่อข้าวสาก เดิมชาวบ้านจะทำเองทุกคน เพราะทำจากสิ่งของต่างๆ ที่ตนจัดหาเตรียมไว้ และได้จากการไปเยี่ยมบ้านญาติ นำมาห่อเป็นข้าวประดับดินและห่อข้าวสาก ปัจจุบันบ้านเมืองมีความเจริญมากยิ่งขึ้น จึงมีห่อข้าวประดับดินและห่อข้าวสาก ขายตามตลาดทั่วไป ซึ่งสะดวกสำหรับบุคคลที่ไม่มีเวลาที่จะทำห่อข้าวประดับดินและห่อข้าวสากดังกล่าว

3. ภาชนะที่ใช้ห่อข้าวประดับดินและห่อข้าวสาก เดิมที่ชาวบ้านใช้ใบกล้วยในการห่อ ปัจจุบันมีการนำถุงพลาสติกมาใช้เป็นภาชนะในการใส่ข้าวประดับดินและข้าวสาก ซึ่งไม่เป็นเหมือนแต่ก่อน โดยเฉพาะที่ซื้อมาจากตลาด แม่ค้าจะนำถุงพลาสติกมาใช้เป็นภาชนะแทนใบกล้วย

การให้ทานห่อข้าวประดับดินและห่อข้าวสากแก่สัตว์ การย่ายห่อข้าวประดับดินและห่อข้าวสาก (การนำห่อข้าวประดับดินและห่อข้าวสากไปวางตามพื้น) เป็นการให้ทานแก่สัตว์ เมื่อชาวบ้านนำห่อข้าวประดับดินและห่อข้าวสาก ไปวางในที่ต่างๆ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติ หลังจากชาวบ้านกลับสัตว์ประเภทต่างๆ เช่น สุนัข ไก่ และอื่นๆ จะเที่ยวไปหากินห่อข้าวประดับดินและห่อข้าวสากจึงถือว่าได้ทำบุญแก่สัตว์เหล่านั้นไปในตัว

อย่างไรก็ตามถึงแม้วิถีสังคมปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไป วิธีการจัดเตรียมสิ่งของต่างๆ จะเปลี่ยนไป ลักษณะการทำห่อข้าวประดับดินและห่อข้าวสาก จะมีรูปร่างที่เปลี่ยนไปก็ตาม สิ่งที่ไม่เปลี่ยนคือวัตถุประสงค์ของการทำบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสากยังเหมือนเดิม กล่าวคือ การได้แสดงความกตัญญูต่อเวลาที่ต่อเครือญาติ และการทำอุทิศส่วนกุศลให้แก่เครือญาติ จึงเป็นระบบการสร้างความสัมพันธ์ในเครือญาติของคนอีสานผ่านประเพณีบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก

6. ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

- 1.1 ข้อค้นพบจากการวิจัยที่สำคัญพบว่า การสร้างความสัมพันธ์เครือญาติของคน

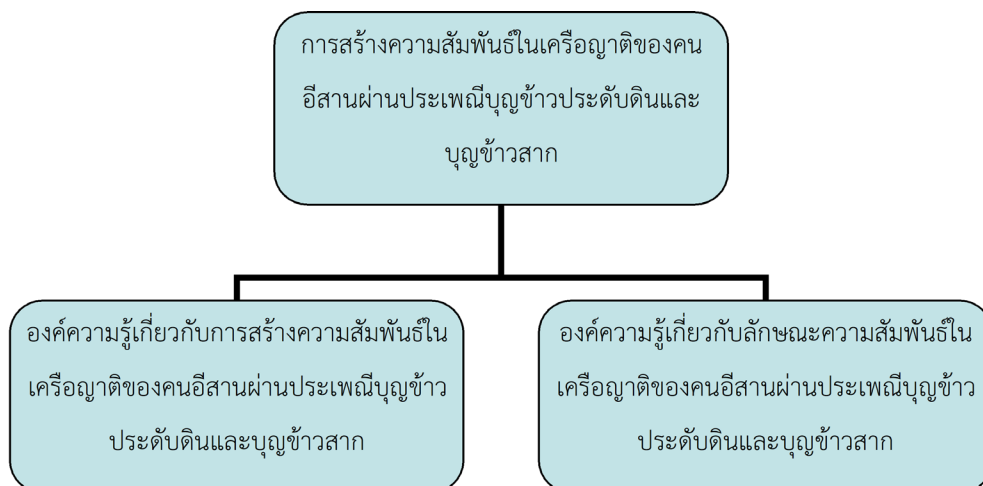
อีสานผ่านการประกอบพิธีบุญข้าวสากและบุญข้าว
ประดับดินมี 2 ลักษณะคือ การสร้างความสัมพันธ์
เครือญาติที่ยังมีชีวิตอยู่ และการสร้างความสัมพันธ์
เครือญาติที่เสียชีวิตไปแล้ว

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาเปรียบเทียบระบบการ
สร้างความสัมพันธ์ในเครือญาติของคนอีสานผ่าน
ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นไทยทั้งสี่ภาค

7. องค์ความรู้ที่ได้รับ

การวิจัยครั้งนี้ ทำให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับ
การสร้างความสัมพันธ์ในเครือญาติของคนอีสาน
ผ่านประเพณีบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก
และทำให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับลักษณะความ
สัมพันธ์ในเครือญาติของคนอีสานผ่านประเพณีบุญ
ข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก รายละเอียดตามที่
ปรากฏในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับ

เอกสารอ้างอิง

- พระอธิการชัยรัตน์ ญาณวีโร. (2553). ศึกษาความเชื่อเรื่องเปรตที่มีปรากฏในประเพณีการทำบุญของชาว
อีสาน: กรณีศึกษาประเพณีการทำบุญข้าวประดับดิน และบุญข้าวสาก. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร
มหาบัณฑิต). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระอำนาจ พุทฺธวิโส. (2559). การศึกษาเปรียบเทียบระบบความสัมพันธ์ในเครือญาติกลุ่มชาติพันธุ์ม้งกับ
กลุ่มสังฆะในพระพุทธศาสนา. วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา, 7(1), 81-95.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2554. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: นานมี
บุ๊คส์.

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดร้อยเอ็ด. (2562). ประเพณีบุญข้าวสากของชาวอีสาน. เข้าถึงได้จาก https://www.mculture.go.th/roiet/ewt_news.php?nid=1117&filename=index
เอกรินทร์ พึ่งประชา. (2558). บุญข้าวสากในบริบททางสังคมและวัฒนธรรม “ไทดำ”. *Veridian E-Journal, Silpakorn University*, 8(2), 2481-2490.